

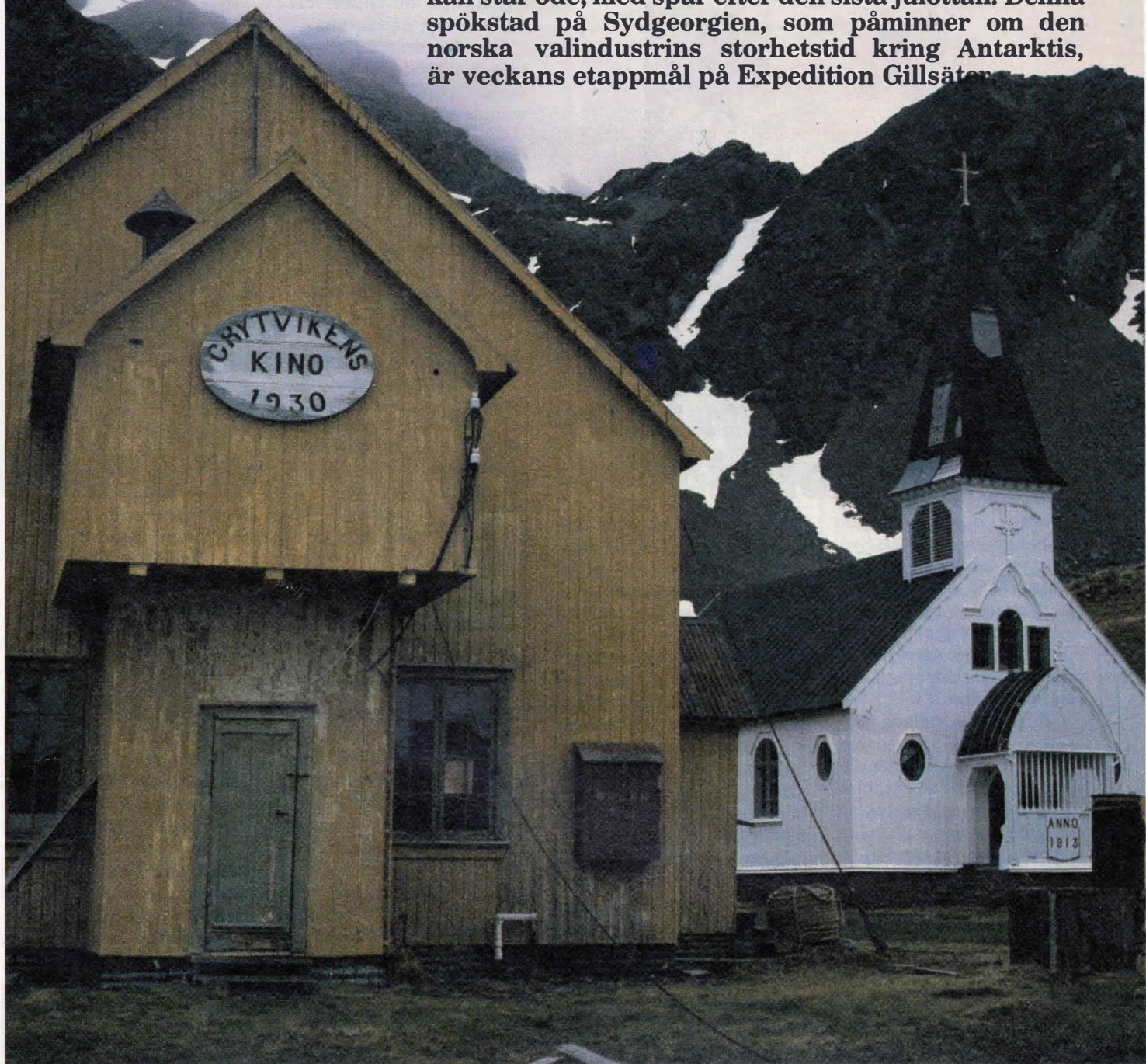

**Akta fingrarna
ropar barnen
när Baehrendtz
matar järven
med ägg**

Sid 1-4

På den norska bion i Grytviken vevas inte längre kärleksfilmer för hemlängtande valfångare. Och kyrkan står öde, med spår efter den sista julottan. Denna spökstad på Sydgeorgien, som påminner om den norska valindustrins storhetstid kring Antarktis, är veckans etappmål på Expedition Gillsäter.

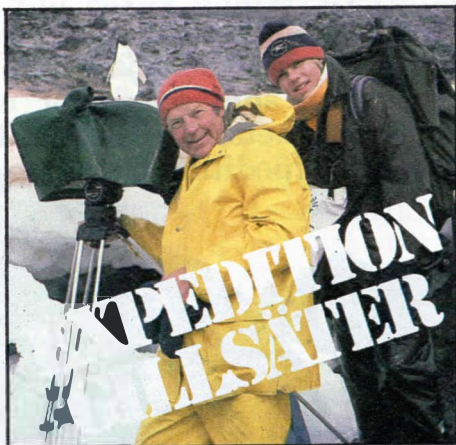
Pingvinerna tar över efter norrmännen

Vraket av ett valfångstfartyg försvinner sakta ner i det iskalla vattnet i Grytvikens övergivna hamn. De enda åskådarna till finalen kommer att vara sjöelefanter och kungspingviner – de rätta ägarna till både land och hav i denna kyliga del av världen.

TEXT OCH FOTO: SVEN OCH BJÖRN GILLSÅTER

Vänd!

Spökmonument över valfångarnas storhetstid

□ Natten i havet mellan Syd-Sandwichöarna och Syd-Georgien var lindrigt sagt knölig. M/S *Lindblad Explorer* stängade sig fram under hävningar upp mot stjärnorna. Dunkade ner i dyningarna som om hon slagit ståven i havsbotten.

Och som hon rullade i sjöarna. Det hade kvällen före varit kö hos doktorn för sjukepill och sömntabletter. Ändå är jag säker på att den ende som den natten fick en blund i ögonen var den 14-årige Björn. Hans uppsyn var en av förvåning på morgonen: – Har det blåst i natt?

Havets uppvisning under den kommande dagen var magnifik: Storm och lång, sugande, hög dyning. Kyliga molninformationer mot en blåfläckig himmel. Sol som stänkte strålglass och glitter åt stora sjok av öde hav.

Det var ur det havet mellan 54:e och 55:e sydliga breddgraden som den 15 mil långa ön Syd-Georgien sakta reste sig med bländvita bergstoppar ända till 2 555 m höjd. Från fjällens branta sidor rann fantastiska glaciärer i vitt och isblått ända ner till havsstranden.

Syd-Georgien såg först inte inbjudande ut. Men blev det. I nästan kavlugt vatten gled vårt orangefärgade fartyg in genom en grann aftonfjord, som jag kan tänka mig fick norska valfångarögon att tåras. Innan båten nådde kaj avtecknade sig en djärv hoppbacke i gråträ mot den svarta klippiga bakgrunden.

Och staden där vi för första gången på över 40 dygn förtojde vid kaj bär fortfarande namnet *Grytviken*.

Ingen hamnkapten tog emot oss. Hela »byen» låg död och stilla i rost och röta.

Återtaget revir

Det var en spökstad i de norska färgerna vi angjort. De spår av norsk storhetstid i Sub-Antarktis som fanns kvar var förutom byggnader och verkstäder de tusentals skriande storråttor som kilade fram över tampar och wirar.

Men uppenbart var att de rätta ägarna höll på att återta sitt revir. Överallt formade välgödda monster till sjöelefanter harem. Biologerna beräknar att Syd-Georgien återigen hyser den största anhopningen av sjöelefanter

på södra halvklotet: ca 300 000–400 000 exemplar. Ingen jagar längre ner dem i valkokeriets späckgrytor.

När den svenska Antarktisexpeditionen 1901–03 under Otto Nordenskiölds ledning mirakulöst nog hade räddats av ett argentinskt undsättningsfartyg beslöt den skicklige, norske kaptenen C A Larsen, vars fartyg »Antarctic» hade skruvats ner i isarna, att i fortsättningen ägna sig åt valfångst. Han hade sett så mycket val i Weddelhavet att han med argentinsk uppbackning tänkte återvända för att fånga dem.

Under nedresan gjorde han ett uppehåll på Syd-Georgien och kom inte längre. Den skicklige och driftige norrmanen anlade den 16 november 1904 Grytviken, vars fjord då var packad av blåsande knölvalar ända ut till mynningen.

Guld med flänskniv

Ryktet spred sig över världen och redan sju år senare fanns ytterligare sex landbaserade valkokerier på den stormiga och dimmiga ön.

Fram till 1925 var Larsen mycket framgångsrik men under nästa femårsperiod ändrades fångst- och behandlingsmetoderna från landbaserad drift till flytande moderfartyg uppvaktade av mindre valfångstbåtar.

Normännen skördade guld med sina flänsknivar

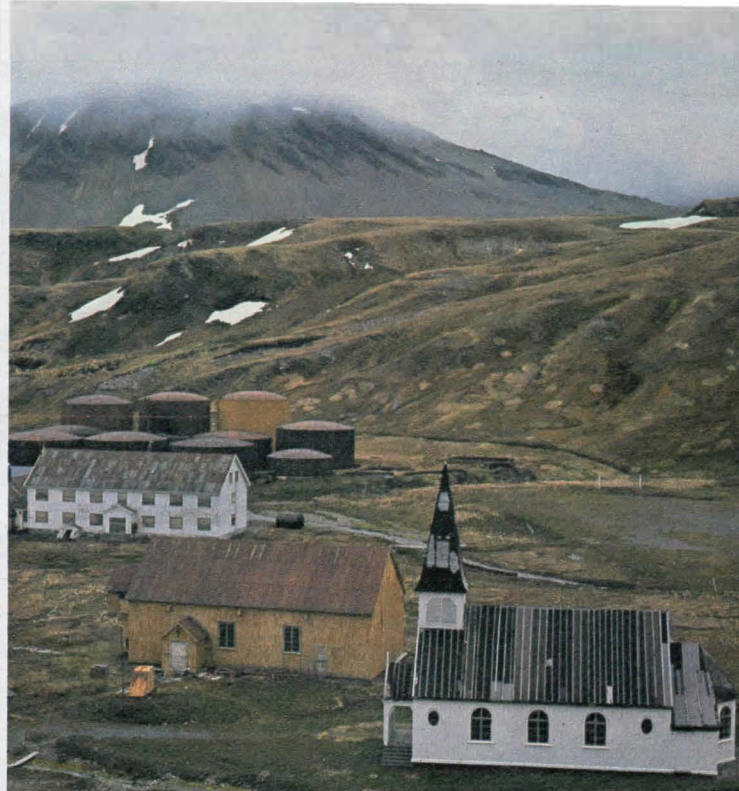
som skar genom valspäcket. Grytviken blomstrade och sysselsatte per kontrakt omkring 500 människor från direktör – i villa i grönt och vitt så långt från oljekokeriet som den oländiga terrängen medgav – via förmän, ingenjörer, smeder, flänssare och kokare ned till grovarbetare, stewards och kokkar.

Efter jobbet på varvet eller den flytande dockan eller i ångpannecentralen eller på den väldiga träbryggan, där alla valarna vinschades upp, sköljde man av sig fett och blod och travade iväg till *Kino Grytviken* där biografmaskinisten vevade en repig

Närmast t h.: *Sir Ernest Shackleton* – en av de stora bragdernas män – dog under utfärden mot sin fjärde Antarktisexpedition år 1922 och vilar nu på kyrkogården i Grytviken.

Bilden i mitten: Harpunen står som monument över Norges och alla andra valnationers huggsexor i vattnen runt Antarktis. De som senast lämnade Grytviken var japanerna.

upplaga av »Eli Sjursdottir» för trånsjuka norrmän från valfångarstaden nummer ett: Sandefjord.

Gamla röster berättade i telefon sedan vi kom hem från vår resa om liv och rörelse i Grytviken. Om trängsel i kyrkan: finnar, norrmän, irländare, svenskar Om sjöbussar, harpunerare, råbarkade kaptener, flänsare och varvsjobbare. Om slagsmål, lappsjuka och fylla .. Om lungdot och benröta Om grova pengar att tjäna – om pokerorgier och ångerfulla besök hos prästen

Att det var mycket lönsamt att slita i köld, snöyra och

isolering visar bland annat fångststatistiken: 1930–31 fångades ännu 42 000 valar representerande 2 1/2 miljoner ton. Sedan steg priserna allteftersom fångsterna sjönk: 1968–69 landades 12 000 valar motsvarande 0,3 miljoner ton.

Ljusen slocknar

Nu finns inga valar att fånga. Nu finns inte ens en vaktmästare kvar i Grytviken. Nu finns bara sjunkna valfångstfartyg vid den hopfallna kajen. Vraken reser sig som spöken mot den ensamma nejden.

Nu lyser midnattssolen

över »byen» där losslitna takplåtar med vindens komp spelar en spöksonat för en undrande Björn ur en generation, som knappast fattar hur vi kunnat misshushålla med naturtillgångarna på sådant sätt att valarna tagit slut.

I vikens vatten glittrar bleka ljus från den längre ut i viken liggande brittiska forskningsstationen, där man sedan några år försöker förvandla valfödan krill, lysräkor om ca 4 cm, till människoföda åt en hungrande värld. Även de ljusen skall strax slockna för gott. Britterna har inte råd med den stationen längre □

Ovan: För mindre än 50 år sedan steg ångorna kring valstationerna upp mot glaciärerna, kättingarna rasslade och kyrkklockorna ringde... Nu har alla valarna dött och tystnad råder i Grytviken. Endast råttorna skriar av hunger ..

Nedan: Kyrkan byggdes 1913 och den sista julottan hölls säkert för bara tioåret år sedan. På bänken låg psalmboken, Penguin Songs, uppslagen på Stilla Natt. På organistens notställ stod Adams julsång. Julgranen hade fortfarande ett tiotal barr väl konserverade.

